

- * бути уважним до будь-якого партнера по спілкуванню;
- * розвивати комунікативну пам'ять (необхідно пам'ятати тональність спілкування з групою або окремим учнем, до якої вони звикають);
- * розвивати власну спостережливість у спілкуванні зі школярами;
- * прагнути передбачити реакцію співбесідника у відповідь на зміст чи форму звертання;
- * уміти аналізувати зовнішню поведінку учнів: пози, жести, міміку, експресію;
- * учитися сприймати та вірно інтерпретувати «психічні сигнали» по зовнішньому рисунку поведінки школярів;
- * у процесі спілкування думати про тих, з ким відбувається спілкування.

Для самоперевірки та самодіагностики рівня своїх комунікативних навичок педагог може використати такі методики:

- Тест «Спритність у спілкуванні»;
- Методика «Ваш стиль спілкування»;
- Тест «Чи умієте Ви слухати співбесідника?»;
- Тест на оцінку рівня конфліктності особистості;
- Тест «Визначення потреби у спілкуванні»;
- Тест «Наскільки Ви здатні спілкуватися? Несміливі? Контактні?»;
- Методика «Комунікативні та організаторські здібності»;
- Тест-опитувальник «Наскільки Ви об'єктивні?».

Отже, складність педагогічної діяльності та її підвищена емоційна навантаженість можуть призвести до професійної деформації особистості педагога. Першим показником того, що ставлення педагога до своєї професії набуває негативного змісту є різке пониження його комунікативної толерантності.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Дунець Л.М. Психологія спілкування: Навчальний посібник для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Практична психологія». – Хмельницький:ТУП, 2003. – 143с.
- 2.Леонтьев. Педагогическое общение. – М.- Нальчик, 1996.
- 3.Мусатов С.О., Зликов В.М., Хомутиннікова Н.Н., Кузьменко Н.В. Актуальна готовність вчителів до взаємодії з учнями // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – С.4-17.
- 4.Целуйко В.М. Психологические основы педагогического общения: (пособие для студентов и педагогов) / В.М.Целуйко. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007 – 295с.:ил. – (Библиотека психолога).
- 5.Шапар В.Б. Психологичний тлумачний словник. – Х.:Прапор, 2004. – 640с.

Мельник С.В.,

завідувач Обласного ресурсного центру підтримки
інклюзивної освіти

Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери

В статті подається психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери. Аналізуються типи порушень емоційно-вольової сфери та коротко описані недостатній, асинхронний, пошкоджений тип з порушеннями, які їм відповідають. Звернено увагу на те, як відрізнити відхилення у поведінці від індивідуальних особливостей дитини, вікової норми, тимчасової поведінки.

Ключові слова: емоційно-вольова сфера, порушення емоційно-вольової сфери, психіка, психічні процеси, недостатній тип, асинхронний тип, пошкоджений тип.

Досить часто більшість батьків хвилює фізичне здоров'я дітей, а емоційному стану не приділяють достатню увагу і, навіть ранні прояви порушень в емоційно-вольовій

сфері, сприймають як тимчасові, не важливі, або ті, які пройдуть самі. Емоції в житті дитини відіграють важливу роль, оскільки вони відображають внутрішній стан дитини, відносини в сім'ї (з батьками, братами, сестрами та іншими членами сім'ї), сприймання навколишнього та відношення до соціуму тощо. Будь-які порушення у емоційно-вольовій сфері негативно впливають на поведінку, спілкування та труднощі у навчанні.

На думку М.К.Шеремет однією із найбільш актуальних проблем сучасної освіти та виховання є питання розвитку всіх психічних процесів особистості в онтогенезі. Виділяють три сфери психіки, розвиток і функціонування яких забезпечує індивіду необхідні передумови оптимальної соціальної адаптації: інтелект, воля й емоції. Усі інтелектуальні, вольові та емоційні процеси взаємопов'язані і взаємозумовлені. Процес навчання та виховання спрямований на їх розвиток і рівновагу. Важливою умовою нормальної адаптації є відносна взаємовідповідність вольових, інтелектуальних та емоційних процесів. Під час порушення цієї відповідності можуть спостерігатися феномени дезадаптивної поведінки як у дорослих, так і у дітей [4, ст. 41].

Саме тому, на сьогоднішній день все більше уваги приділяється організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі і з порушеннями емоційно-вольової сфери. Науковцями ведеться активний пошук сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, що в свою чергу вимагає створення спеціальних умов і підготовки відповідного психолого-педагогічного супроводу (вчителів, психологів, корекційних педагогів, вчителів-логопедів, медичних працівників, батьків тощо).

У навчально-методичному посібнику за загальною редакцією С.П.Миронової подається класифікація видів порушень емоційно-вольової сфери, яку розробили Н.Я.Семаго, М.М.Семаго. Ці автори виділяють три типи порушень емоційно-вольової сфери – недостатній, асинхронний, пошкоджений. Всередині кожного типу виділяються різні види дизонтогенії. Специфікою недостатнього розвитку виступає низький рівень сформованості усіх (тотальний недорозвиток) або окремих (парціальний недорозвиток) психічних функцій. Парціальна недостатність регулюючої функції кори головного мозку, зокрема, призводить до недорозвитку вольової сфери. Асинхронний розвиток – це порушення принципу гетерохронії, коли спостерігаються складні поєднання недостатності, прискорення та спотворення розвитку. Асинхронний тип розвитку, в свою чергу, Н.Я.Семаго, М.М.Семаго поділяють на дисгармонійний та викривлений. Дисгармонійний психічний розвиток – це така форма порушення, для якої характерною є недостатність емоційно-вольової та мотиваційної сфери особистості при відносній збереженості інших структур. При викривленому розвитку психіки спостерігається поєднання загального недорозвитку, затримки, пошкодження та прискореного розвитку окремих функцій [2, ст. 169-170].

До недорозвитку емоційно-вольової сфери відносять такі порушення як органічний інфантилізм, синдром гіперактивності з дефіцитом уваги, мінімальна дисфункція, гіперкінетичні розлади. Основними характеристиками даного порушення є:

- імпульсивність поведінки дитини, причиною якої є слабкість кори головного мозку, цьому сприяє відсутність сімейного виховання, обов'язків дитини у сім'ї, вседозволеність та безконтрольність, ігнорування дитячих потреб тощо;
- дітям важко планувати та організовувати свою діяльність, докладати зусилля та передбачати результат;
- довго налаштовуються на діяльність, часто відволікаються, переключаються на інші зовнішні подразники, не дослуховують інструкцію до кінця;
- спостерігається нестійкість інтересів, мотивації, активності під час виконання будь-якої діяльності, швидке виснаження та втомлюваність, невміння переживати поразки, при виникненні перших труднощів, дитина готова відмовитися від виконання, щоб уникнути невдачі;
- знижена чутливість до похвали та зауважень. Похвала не є для дитини стимулом, а зауваження – для виправлення своїх помилок чи поведінки;
- педагогічні впливи на дитину не дають довготривалого результату, а інколи і зовсім відсутні, дорослі таку поведінку дитини сприймають як неслухняність, небажання

робити щось. У пошуку шляхів впливу на дитину дорослі часто застосовують покарання, обмеження у діях, дитина часто чує негативну оцінку в свою сторону;

- погано складаються стосунки з однолітками, часто конфліктує, через що мало спілкується з ними;

- несформованість психічних процесів, яка проявляється у нездатності організовувати розумову діяльність, виконувати отримані завдання, порушена функція довільного запам'ятовування, відтворення, нестійка увага тощо;

- виникають проблеми під час навчання, страждає письмо, читання, рахунок тощо.

До асинхронного типу порушень відносять: асинхронний дисгармонійний розвиток, асинхронний дисгармонійний розвиток екстрапунітивного типу, асинхронний дисгармонійний розвиток інтрапунітивного типу, асинхронний дисгармонійний розвиток апатичного типу.

Асинхронний дисгармонійний розвиток складають такі психічні порушення як неврози та психопатії.

Невроз – це функціональне захворювання нервової системи, спричинене розладами основних нервових процесів збудження і гальмування. Це розлад, який перебуває на межі норми і патології. Це хворобливі форми реакції нервової системи на ситуації, що травмують психіку, тому по іншому їх ще називають психогенними реакціями [3, ст.. 92].

Основними причинами виникнення неврозів у дітей є:

- психічні травми;

- відсутність або дисгармонія сімейного виховання;

- конфлікти з однолітками, дорослими, які дитину тримають у постійному напруженні;

- особливості нервової системи (надмірна чутливість, вразливість дитини, домінанта розвитку однієї з півкуль кори головного мозку тощо);

- надмірна вимогливість до дитини, яка перевищує її можливості (дитина переживає, що не може зробити те, що на неї покладено);

- переживання внутрішнього конфлікту, який не має шляхів вирішення (прагнення дитини не співпадають з її можливостями).

Але слід враховувати індивідуальні психологічні особливості нервової системи кожної дитини, а також вік, оскільки діти різного віку, ту саму ситуацію сприймають та переживають по різному.

Залежно від дитячих проявів та переживань виділяють три види неврозів: невроз нав'язливих станів, неврастенія, істерія. Невроз нав'язливих станів найчастіше спостерігається у вередливих, егоїстичних, нерішучих, або дітей, які ослаблені після хвороби і супроводжується зайвими рухами, які можуть носити і захисну реакцію (часте кліпання очима, рухи руками, плечима, головою тощо). Неврастенія виникає через фізичне або інтелектуальне перенапруження нервової системи (насичений графік навчання, постійні конфлікти у сім'ї, невдачі у навчанні) і відображається на працездатності дитини (часта і різка зміна настрою, сонливість, безініціативність, розлади сну, відсутність апетиту, погане самопочуття тощо). Характерним для істерії є викривлене, спотворене сприйняття навколишнього, може супроводжуватися тремтінням рук, ніг, підвищеним серцебиттям, задишкою. Особливістю проявів істеричного неврозу є поведінка з «елементами театралізованого дійства» і проявляється лише тоді, коли з дитиною є поруч хтось ще, коли дитина сама – істеричних нападів не відбувається.

Психопатії – це неправильний, патологічний розвиток, що характеризується дисгармонією у вольовій та емоційній сферах. Розвитку психопатії може сприяти вроджена або набута в ранньому дитинстві неповноцінність центральної нервової системи та несприятливі психогенні ситуації й соціальні впливи [3, ст.. 56].

Залежно від причин психопатії поділяються на дві групи: 1) конституційні (шизоїдні, епілептоїдні, циклоїдні, психастенічні, істероїдні), ступінь виразності яких залежить від особливостей соціального середовища; 2) органічні, зумовлені шкідливими впливами на незрілий мозок внутрішньоутробних та ранніх післяпологових чинників (травми,

інтоксикації). Для кожного виду психопатій є свій критичний вік, в якому інтенсивно розгортаються психопатичні риси. Незалежно від виду психопатія характеризується зниженою критичністю щодо власної особистості та наявністю подвійних стандартів щодо оцінки своїх та чужих вчинків [2, ст.. 173].

Асинхронний дисгармонійний розвиток екстрапунітивного типу характеризується негативізмом, прагненням до емансипації, демонстративності. Негативізм проявляється у суперечливому ставленні до оточуючих, дитина прагне робити все навпаки, недотримується вказівок тощо. Емансипація – це бажання дитини бути незалежним та самостійним, звільнитися від опіки дорослих та робити все так як хоче вона сама. Демонстративність – це реакція прояву дитини бути завжди в центрі уваги, дитину влаштовує будь-яка увага, як позитивна, так і негативна, лише не байдужість. Всі перераховані вище реакції можуть бути як норма і властиві дітям будь-якого віку в період переживання криз. Як порушення екстрапунітивного типу негативізм, емансипація та демонстрація розглядаються тоді, коли спостерігаються наявні прояви не у період криз, а на інших вікових етапах, це відбувається тривалий час у гострій формі. Такий поведінці може сприяти надмірна опіка зі сторони батьків, вседозволеність, максимальне задоволення усіх потреб дитини. До зауважень такі діти не дослухаються, якщо дитина не хоче щось робити змусити її неможливо. У навчанні вони швидко стомлюються та непрацевдатні. У спілкуванні з однолітками прагнуть до лідерства за будь-якої ціни, часто використовують інших дітей, маніпулюють, не цінують дружніх стосунків.

При цих проявах важливим є педагогічний вплив зі сторони батьків, які мають обмежити самостійність дитини та навчити її дотримуватися чіткого режиму дня.

Асинхронний дисгармонійний розвиток інтрапунітивного типу формується на основі астеничного (слабкого) типу нервової системи (порушення динаміки нервових процесів) та сенситивного (чутливого) типу нервової системи (зниження порогів чутливості). Основною причиною дисгармонійного розвитку інтрапунітивного типу може бути неправильне сімейне виховання, яке пов'язане з недостатністю уваги до дитини, ігноруванням її потреб та інтересів, які поєднуються з надмірними вимогами та обов'язками, покладених на дитину, перебільшенням контролем над нею. Все це може проявлятися у пасивності, нерішучості, заниженні самооцінки, самокритичності, дитина постійно потребує підтримки, заохочення та схвалення з боку дорослих.

Для таких дітей важливим є виконання всіх вказівок та інструкцій дорослого, зауваження та негативна оцінка викликає у них ступор, дитина відмовляється будь що виконувати. Вони рідко ініціюють спілкування з дорослими, не звертаються по допомогу, не задають запитань, не говорять про свої потреби.

У навчальній діяльності діти з асинхронним дисгармонійним розвитком інтрапунітивного типу проявляють себе старанними, відповідальними, наполегливими, але через свій надмірний стан тривожності вони не можуть повністю реалізувати свої інтелектуальні можливості. Домашні завдання виконують самостійно та краще ніж у класі. Саме тому навчальні навички у них формуються дещо сповільнено.

Ознаками асинхронного дисгармонійного розвитку апатичного типу є байдужість, відсутність інтересів, пасивність, спустошеність, зниження психічного тону, виснаженість тощо. Найчастішим проявом може бути уникання спілкування та будь-якої взаємодії з оточуючими, прагнення усамітнитись та відокремитись від усіх. Дитина виконує завдання лише для того, щоб від неї «відчепилися». Відсутність пізнавальної активності ускладнює оцінювання розумових здібностей таких дітей.

Пошкоджений тип порушення емоційно-вольової сфери характеризує ранній дитячий аутизм (РДА). РДА – це симптом, що виникає у перші роки і навіть у перші місяці життя і займає центральне, провідне місце у клінічній картині, включаючи в себе безпосередньо аутистичні переживання, стереотипну, одноманітну поведінку з елементами одержимості, специфічність емоційної сфери, своєрідні порушення мовленнєвого розвитку та має важкий негативний вплив на весь психічний розвиток дитини [1, ст..772]. Даний вид порушення характеризується наступними проявами:

- відсутність реакції на зовнішні подразники, дитина занурюється у внутрішній світ, намагається уникати зорового контакту з оточуючими;

- часта повторюваність одних і тих самих дій (роками грають в одну і ту саму гру, малюють ті самі малюнки тощо);
- дотримання одного режиму дня, надає перевагу одному і тому самому одягу, іграшкам, їжі тощо;
- у мовленні однотипні, використовують мовні штампи, не вживають особових займенників, про себе говорять в другій або третій особі, спостерігається словотворчість;
- погано розвинена моторика, дитина незграбна, погано розвинені навички самообслуговування;
- зниження порогів чутливості;
- страх до нових подразників (шелест паперу, нові предмети, дотик тощо);
- гарно розвинена фантазія, часто перевтілюються у істот, від імені яких дитині легше контактувати з оточуючими;
- важко переносять зміни у житті, звиклі до стабільності, легше спілкується з батьками, погано ідуть на контакт з чужими.

Враховуючи особливості поведінки дітей з РДА слід пам'ятати, що важливим у навчанні таких дітей є створення всіх необхідних умов:

1. Освіченість педагога. Педагог, який працює з дітьми з РДА повинен бути добре ознайомлений з характеристикою дитини та теоретично підготовлений з даного питання.
2. Співпраця. Налагодження співпраці з психологом, корекційним педагогом, логопедом, медичними працівниками та іншими працівниками закладу освіти у роботі з дітьми з РДА.
3. Забезпечення емоційного комфорту. Налагодити контакт з дитиною, не порушуючи її особистого простору.
4. Принцип рівності усіх дітей. Забезпечення рівності у освітньому процесі усіх дітей.
5. Співпраця з батьками. Педагоги мають співпрацювати з батьками дитини з РДА.

Але труднощі у роботі з дітьми з аутистичними розладами полягають у тому, що діти, зазвичай, важко ідуть на контакт, спілкуються своєю мовою, сприймають себе і оточуючий світ по іншому, відокремлюються від інших, занурюються у свої переживання та фантазії.

Отже, вивчення питання порушення емоційно-вольової сфери на сучасному етапі є досить неоднозначним та суперечливим, оскільки це саме той вид розладів, які важко діагностувати. Проблема полягає у тому, що порушення у поведінці можуть проявлятися як індивідуальна особливість дитини, вікова норма, одноразова тимчасова поведінка тощо. Досить часто дитина дошкільного віку через недостатність знань та досвіду поводить себе невпевнено, не вміє спілкуватися з оточуючими, неадекватно себе веде тощо, всі ці прояви поведінки для дошкільника є допустимою нормою. Дитині може бути властива постійна та надмірна агресивність, безпричинна плаксивість, безініціативність та пасивність та інші. Але про порушення можна говорити тоді, коли у дитячій поведінці спостерігається декілька, описаних вище характерних ознак, які з часом не зникають, а навпаки лише ускладнюються.

Список використаних джерел та літератури

4. Логопедія: підручник / За ред.. М.К.Шеремет.- Вид.5-те, - Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. – 856 с.
5. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвеева; [За заг. ред. С.П.Миронової]. - Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
6. Тuriщєва Л.В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі /Автор-укладач Л.В.Тuriщєва. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111 с. (Серія «Психологічна служба школи»).

7. Шеремет М.К. Неврологічні основи логопедії: навч. посіб./ М.К.Шеремет, О.В.Боряк. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. – 252 с.

Миколайчук Н.М.,
вчитель початкових класів
Заміхівської ЗОШ І-ІІІ ст.

Як мислить покоління з гаджетами у руці?

У статті розглядається проблема феномену «кліпового» мислення як форми сприйняття навколишньої дійсності за допомогою різноманітного, мозаїчного, фрагментарного сприйняття інформації. Вивчення цього феномена дозволить більш ефективно будувати процес навчання. Розглянуто позитивні та негативні сторони кліпового мислення, позначено специфіку його прояву в процесі навчання.

Ключові слова: Кліпове мислення, кліп, концентрація уваги.

Нове покоління стрімко зачинає двері і залишає в минулому знайомий всім підхід до організації процесу навчання, коли діти повинні слухняно сидіти за партою та уважно дослухатися до вчителя. Сьогодення вимагає створення справжньої взаємодії між дітьми та наставником, творчого та гнучкого підходу до кожного навчального кроку, врахування індивідуальності та особливості кожної дитини, прояву уяви та можливості подивитися на звичайні речі по-новому. Розвиток Інтернету призвів до того, що у нинішнього покоління поверхневе та фрагментарне сприйняття інформації. Діти все менше стали мислити логічно. Виник новий феномен сучасності – кліпове мислення.

Пропоную знайти відповіді на кілька запитань, які турбують не лише мене, як вчителя початкової ланки, а і інших вчителів. Що це за мислення? Що призвело до його виникнення та як запобігти негативним наслідкам, до яких воно призводить?

Термін «кліпове мислення» з'явився в середині 1990-х років, і спочатку означав здатність людини сприймати світ через короткі яскраві образи і послання теленовин або відеокліпів. Взагалі, слово «clip» перекладається з англійської як «відсікання; фрагмент, нарізка». Вирізаючи основні моменти і складаючи їх у загальну історію, монтажник кліпів показує загальну картину, не заглиблюючись у запропоновану тему. Кліпове мислення працює за тими ж принципами, що й відеокліпи. Мозок просто не встигає збудувати логічний ланцюжок, а отримана інформація швидко забувається, звільняючи місце для нової. Діти звикають до того, що образи в їхній голові постійно змінюють один одного і постійно вимагають нових.

Варто зауважити, що дитина з таким «кліповим» мисленням не народжується. Воно формується при тривалому сприйнятті/споживанні інформації в мозаїчному вигляді через мас-медійні джерела. Інформації дуже багато, її подають, як правило, шматками, вирваними з контексту. Через потужний інформаційний потік та колосальний обсяг знань, який діти мають засвоїти, немає змоги прожити цю інформацію й докопатися до суті. Вона засвоюється дуже поверхнево. Це основна причина розвитку кліпового мислення.

Спеціалісти відносять до негативних наслідків кліпового мислення неможливість тривалої концентрації уваги, послаблення здатності до співпереживання, зниження рівня успішності й коефіцієнту засвоєння знань, підвищення сприйнятливості до маніпуляцій та впливу.

В усьому світі вчителі б'ють на сполох через те, що діти мало читають, часто не розуміють прочитаного. Учні швидко забувають те, чого їх навчили зовсім нещодавно.

Кліпове мислення – досить складне й неоднорідне явище, тож поряд з негативними, воно й має позитивні сторони. Життя стало настільки динамічним, що вимагає миттєвого включення та вміння швидко зорієнтуватися серед навали інформації. А кліпове мислення дозволяє швидше реагувати на будь-які стимули та зміни. Захищає мозок від інформаційного перевантаження.